
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ayıntab'da İmar ve Bayındırlık Faaliyetleri

Yüksel BABANINOĞLU*

Özet

1839 Tanzimat Fermanı ile yeniden yapılanma sürecine giren Osmanlı Devleti, birçok alanda olduğu gibi yerel yönetimler hususunda da bir takım yenilik çabaları içerisinde olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış dünyayla artan ilişkiler, şehirlerde büyümeye neden olurken bu durum beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Bir taraftan ticaret hacminin gelişmesi ile artan nüfusa paralel olarak konut ihtiyacının doğması ve altyapı sorunlarının artması, diğer taraftan yönetimdeki merkezileşme çabaları sonucunda geleneksel kurumlar yerini modern kurumlara bıraktı. Bu bağlamda modern belediyeçilik faaliyetlerinin öncelikle payitahta ardından da taşrada yapılması, Batılı tarzda kentleşme ve yönetimde merkezileşme sürecinde oldukça önemli bir adım olmuştur. Bu çalışmada, Tanzimat reformları kapsamında ve modern yerel yönetimlerin ortaya çıkması sürecinde Ayıntab'da imar ve bayındırlık faaliyetleri ile bu durumun kentleşmeye katkısı hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ayıntab, Belediye, Hükümet Konağı, İmar, Bayındırlık.

Reconstruction and Public Works in Ayıntab from Tanzimat to the Republic Period

Abstract

Ottoman Empire, which entered the restructuring process with the *Tanzimat* edict -Imperial Edict of Gülhane- in 1839, was in a number of innovation efforts in local administration as well as in many other fields. Especially the increasing relations with the outside world since the second half of the 19th century caused growth in the cities, and this brought some problems. As a result of the increase in the trade volume on one hand, the need for housing rise accordingly with the increasing population and thus the infrastructure problems were occurred, on the other hand, as a result of centralization efforts in management traditional institutions were replaced by modern institutions. In this context, the organizing of modern municipal activities primarily in the *payitaht* and then in the provinces was a very important step in the process of urbanization in Western style and centralization in administration. In this study, information will be given on the public works in Ayıntab and the contribution of this situation to urbanization within the scope of Tanzimat reforms and the process of the emergence of modern local governments.

Keywords: Ayıntab, Municipality, Government House, Reconstruction, Public Works.

*Dr.Öğr.Üyesi.,Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
e-mail: babaninoglu@gantep.edu.tr

Giriş

1839 Tanzimat Fermanı ile yeniden yapılanma sürecine giren Osmanlı Devleti, birçok alanda yenileşme faaliyetlerine girmiştir. İdâri taksimat, merkezi bir yönetim ağı kurmak amacıyla yeniden şekillendirilmiş, 1840 yılından itibaren idari taksimat yenilenmeye başlamıştır. Bu kapsamda bazı eyalet ve vilayetler yeniden yapılanmanın pilot bölgeleri olarak seçilirken, yayınlanan vilayet nizamnameleriyle bu bölgelerin ıslahına iç ve dış sorunlarının çözülmesine gayret edilmiştir¹. Diğer taraftan gerek siyasi gerekse ticari nedenlerden ötürü dış dünya ile irtibat artmaya başlamış, neticede bir taraftan şehirlerin nüfusları artarken diğer taraftan şehirlerde konut ihtiyacı ve alt yapı sorunları kendini göstermiştir. Özellikle şehirlerde yaşanan sosyo-ekonomik ve demografik değişiklikler nedeniyle geleneksel kurumlar şehirlerin işleyişinde yetersiz kalmış ve yeniden yapılanmaya olan ihtiyaç sonucunda modern belediyeler kurulmaya başlanmıştır². Ancak Osmanlı Devleti'nde bu kurum Avrupalı devletlere nazaran geç ortaya çıkmakla birlikte taşra yönetiminde, mahallî idare geleneği belediyelerden daha önde gitmiştir. Bu mahallî idare geleneği 19. yüzyılda vilâyet, livâ, kaza idare meclisleri ve muhassıllık meclislerinde mahallî halkın temsilcilerinin idareye katılmasıyla oluşmuştur. Diğer taraftan modern belediyeler hiçbir zaman bütün beledî görevleri kusursuz ve eksiksiz yerine getirememiş, geleneksel hizmet ve teşkilâtlanma biçimleriyle yenileri yan yana yürümüştür³. Taşradaki bu yapılanmalardan biri de Ayıntab olmuştur.

Klasik dönem Osmanlı şehirlerinde beledi faaliyetlerin yürütülmesinde en önemli kurum kadılık olmuştur. Adli görevinin yanında kadı, askeri ve mülki yönetimden sorumlu devlet memurlarıyla birlikte şehrin güvenliğinin sağlanması, vakıfların denetlenmesi ve belediye hizmetlerinin görülmesinden sorumlu olmuştur. Kadının belediye hizmetleri arasında şehrin temizliğinin sağlanması, ticaretin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, esnafın kontrolü, çarşı ve pazarın denetimi, malların fiyatlarının belirlenmesinin (narh) yanı sıra, şehrin imar düzeninin gözetilmesi bulunmaktaydı. Kadı bu görevlerini yerine getirirken kolluk kuvveti olarak Yeniçeri Ocağı'na bağlı askerler ona yardımcı olmaktaydı. Ancak 19. yüzyılda yaşanan büyük gelişmelerden kadılık kurumu da payına düşeni almıştır. Öncelikle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla kadılar yaptırım gücünü kaybetmişlerdir. Bu durum kadının beledi hizmetlerini yerine getirmesine mani olduğundan 1826 yılında İhtisab Nâzirliği ve ona bağlı olmak üzere taşrada da İhtisab Müdürlükleri oluşturulmuştur. Ancak bu yeni kurum belediye hizmetlerini görmekte fonksiyonel olamamış ve kent yönetimi ciddi sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer taraftan bu dönemde dış dünya ile artan ilişkiler neticesinde şehirlerde nüfus artışına bağlı olarak konut ihtiyacı ve çeşitli alt yapı sorunları baş göstermiştir. Dolayısıyla bu sorunları çözüme kavuşturmak için modern kurumlara da yoğun derecede ihtiyaç hissedilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk belediye örgütü 1854 yılında kurulmuştur⁴. Ancak Tanzimat döneminde Batı tipi belediye sistemi olduğu gibi alınmamıştır. Taşrada ise modern beledî teşkilâtlanmaya 1864 vilâyet nizamnâmesiyle başlanmıştır. Bu nizamnâme ile livâ ve

¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri VI:1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, S.5, Eylül 1996, s.89.

² Seyitdanlıoğlu, a.e., s. 89-91.

³ İlber Ortaylı, "Belediye", *DİA 5*, İstanbul 1992, s.399.

⁴ Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri IV: Şehremaneti'nin Kuruluşu ve Şehremaneti Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, S.3, (Mayıs 1996), s.76.

kaza merkezlerinde seçili üyelerden kurulan meclis-i beledîler bulunacaksa da her kazada bu meclisler kurulamamıştır⁵.

19. Yüzyılda Ayıntab'da Belediyecilik, İmar ve Bayındırlık Faaliyetleri

Önemli ticari yol güzergâhı üzerinde bulunan Ayıntab, 16. yüzyılda Osmanlı idaresine girdiğinde bir sancak haline getirilerek Arap vilâyeti adıyla oluşturulan beylerbeyiliğe bağlanmıştır. Dulkadir Beylerbeyliği teşkil edildikten sonra buraya bağlanan Ayıntab, bu durumunu 18. yüzyıl sonlarına kadar korumuştur. 1818 yılında ise kaza haline getirilip Halep'e bağlanmış ve 1908 yılındaki düzenlemeler sırasında sancak olmuştur⁶.

19. yüzyılın başlarında Ayıntab iç isyanlar, deprem, kuraklık ve salgın hastalıklar dolayısıyla harap vaziyete gelmişse⁷ de yüzyılın ortalarından itibaren Tanzimat reformları bünyesinde yaşanan büyüme dalgası burada da kendini göstermiştir. Bu dönemde artan nüfusa bağlı ihtiyaçlar doğrultusunda şehrin yapısal özellikleri değişmeye başlamış, altyapı faaliyetlerinin yanında yeni yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Ancak bu yeni yapıların yanında eski yapılar da varlığını korumuştur. Bu dönemde şehrin büyümesi Halep yolu üzerinden batıda bugünkü Alleben mahallesine kadar uzanırken, şehirdeki cadde ve sokaklar, belirli yapılar ve ticaret merkezlerini bağlayan, ulaşımı sağlayan ana akslardan, merkezi ve mahalleleri birbirine bağlayan ikincil akslardan ve çıkmaz sokaklardan beslenen bir yol ağına sahip olmuştur⁸. Sokak genişlikleri ise yayalar ve yük taşıyan hayvanlara göre yapılmıştır. Ayrıca kadınların, erkeklerin arasına karışmadan çarşı-pazar üzerinden aşarak geçebilecekleri geçitler de varlığını devam ettirmiştir⁹.

Ayıntab'da belediyenin kuruluş süreci 1870 yılına tekabül etmektedir. Şehrin ilk belediye reisi 1870-1872 yılları arasında görev yapan Battalzade Mustafa Ağa olup, ikinci defa reislik görevini 1879- 1894 yılları arasında yapmıştır¹⁰. 1870-72 yılları arası genellikle belediyenin teşkilatlanması açısından bir hazırlık dönemi olarak geçmiştir. Bundan sonra 1873-1875 yılları arasında başkanlık yapan Kaleağasızade Hacı Hüseyin Bey'in belediye reisliği sırasında şehrin içindeki birçok çukur kapatılarak, yolların döşemesine başlanmıştır¹¹. Mustafa Ağa ikinci defa belediye reisliği yaptığı dönemde alt yapı ve imar faaliyetleri kapsamında kentin yolları da yapılmış, yollar siyah parke taşları ile döşenmiştir¹². Mustafa Ağa'nın belediye reisliği zamanında birçok alanda belediyenin faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu faaliyetlerden biri sıhhi alanda olmuş, 1879 yılında Operatör Doktor Bekir Efendi ile anlaşarak çiçek hastalığı salgınının önü alınmaya çalışılmıştır. Aynı yıl içerisinde şehir dışında bulunan ve matbaa harflerinin dökümünde kullanılan kurşun madeninin işletilmesi için Ermenilere ruhsat

⁵ Ortaylı, *a.e.*, s. 400.

⁶ Hüseyin Özdeğer, "Gaziantep", *DİA 13*, İstanbul 1996, s. 469.

⁷ John Macdonald Kinneir, *Journey Through Asia Minor, Armenia, and Koordistan in the Years 1813 and 1814: With Remarks on the Marches of Alexander and Retreat of the Ten Thousand*, London, 1818, s.558.

⁸ Esra Gürbüz Yıldırım-Gülen Çağdaş, "Gaziantep Geleneksel Mimari Dokusunun Sosyo-Kültürel Bağlamda Mekân Dizimsel Analizi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/2, 2018, s.512.

⁹ Mithat Enç, *Selamlık Sohbetleri*, Ötüken Neşriyat, 3. Basım, İstanbul 2017, s. 199.

¹⁰ Uğuroğlu Barlas, "Gaziantep Belediyesi Tarihi", *Gaziantep Kültür Dergisi*, C. 3, S. 135, Haziran 1960, s.15.

¹¹ M. Oğuz Göğüş, "İlk Belediye Binası Neresi İdi?", *Gaziantep'i Tanıtıyoruz Dergisi*, S.7, 15 Kasım 1962, s.6.

¹² Metin Kopar, *Küllerinden Doğan Bir Şehir Gaziantep (1923-1950)*, Gece Akademi, Ankara 2019, s. 102.

verilmiştir. 1886 yılında şehrin aydınlatılması için sokaklara petrole yanan fanus şeklinde fenerler konulmuştur¹³.

1887 yılında Ayıntab ile Halep arasında işleyen yük hayvanlarının tarifesi belirlenirken, 1889 yılında alınan bir kararla türbe, mescit, cami ve mezarlık yakınlarında bulunan içki fabrikalarının kapatılması için faaliyete geçilmiştir. Aynı yıl içerisinde yoğurtların kalaysız kaplarda saklanıp satılmasını önlemek ve bazı süt ürünlerinin pis tuluklarda¹⁴ satışının yasaklanması için tedbirler alınmaya çalışılmıştır¹⁵. 1891 yılında şehir planı ve vilayet haritasının çıkarılması için bir karar alınmışsa da konuyla ilgili bir belge tespit edilememiştir. Aynı yıl içerisinde gayrimüslimlerin balo, tiyatro ve piyango tertiplenmemeleri ve Avrupa'dan gelen işçilere iş verilmemesi hususlarında kararlar alınmıştır. 1893 yılında ise çarşı ve mağazalarda kadınların rahat alışveriş yapabilmeleri için mağaza sahiplerinin dükkânlarında genç tezgâhtar çalıştırmalarının önü alınmaya çalışılmıştır. Aynı yıl içerisinde şehrin su ihtiyacını karşılamak için yeraltındaki su kanalları onarılarak evlere ve çeşmelere su verilmeye çalışılmıştır¹⁶. Ayrıca Mustafa Ağa'nın ikinci defa belediye reisliği zamanında, belediyenin biriken parasıyla Üzüm Han'ı inşa ettirilmiş, 1884-1885 yıllarında hanın yapımı tamamlanmıştır¹⁷. 1898 yılında belediye reisi olan Ahmet Hamdi (Barlas) zamanında ise ilk defa esnaf ve esnafa ait dükkân yerleri tespit edilmiş, hayvan, arazi ve mahsul sayımı yapılmış, şehirdeki seksen dört mahallenin isimleri eskilik sırasına göre yazılmıştır¹⁸. Diğer taraftan yüzyılın sonlarında kentte imar ve bayındırlık faaliyetleri kapsamında yeşil alan çalışmaları da yapılmıştır. Şehir kültüründe önemli bir yere sahip olan sahre (piknik) kültürü kapsamında Kavaklık ve Alleben mesire yerleri yeniden düzenlenmiştir¹⁹. 1901 yılında belediye reisi olan Süleyman Bey döneminde ise ilk defa belediye mallarının fiyatları belirlenmiştir²⁰. Süleyman Bey'den sonra reislik yapan Lütfi Bey (Güceylioğlu) zamanında ise Ayıntab, Mondros Ateşkes Antlaşması'na dayanılarak işgal edilmiştir. Bu durum muhtemelen imar ve bayındırlık faaliyetlerini sekteye uğratmış, takip eden süreçte şehir tamamen yakılıp yıkılmıştır.

Şehirdeki diğer imar faaliyetleri misyonerlik çalışmaları neticesinde olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren şehirde misyoner faaliyetlerinin artmasıyla şehir merkezinden uzak noktalara kolej, tıp fakültesi, hastane ve yetimhane binaları inşa edilmiştir. Misyonerlik faaliyetleri kapsamında Ayıntab'da 1875 yılında inşaatına başlanan Amerikan Koleji 1876 yılında öğretime başlamıştır. Amerikalı misyonerler tarafından kurulan bu kolej, şehrin batısında kıraç bir tepede kurulmuştur. Günümüzde bu tepe Kolejtepe olarak anılmaya devam etmektedir. Kompleks bir yapı arz eden binada Amerikan konsolosluğu da mevcuttur. 1918 yılında önce İngilizler daha sonra Fransızlar tarafından karargâh binası olarak kullanılan kolej, 1924 yılında Halep'e taşınmak zorunda kalmıştır²¹. Genel anlamda misyonerlik faaliyetleriyle

¹³ Barlas, a.y.; Enç, a.e., s. 41.

¹⁴ Su ve her tür sıvının muhafazası için deriden imal edilen kap. Bkz. Nebi Bozkurt, "Deri", *TDVİA*, C.9, İstanbul 1994, s.175.

¹⁵ Barlas, a.y.

¹⁶ Barlas, a.e., s.16.

¹⁷ Göğüş, a.e., s.4

¹⁸ Göğüş, a.e., s.7-8.

¹⁹ Enç, a.e., s. 67, 221, 231; Enç, *Uzun Çarşının Uluları*, Ötüken Neşriyat, 12. Basım, İstanbul 2017, s.234-235.

²⁰ Göğüş, a.e., s.8.

²¹ Faruk Taşkın, "Antep'te Bir Misyoner Üniversitesi: Merkezi Türkiye Koleji", *History Studies* 4/4, 2012, s. 417-422.

ortaya çıkan imar faaliyetleri, şehir sınırlarını kısmen de olsa genişletmiştir. Ancak nüfusun artmasına rağmen bu şehir sınırlarının genişlemesi çok fazla olmamıştır. Bunun nedeni de yüzyılın sonlarında yeni oluşan mahallelerin, şehir merkezi ile bu yapıların arasındaki boşlukları doldurarak oluşmasındandır. Diğer taraftan savaş yıllarında kentte yaşayan Ermeni ve Yahudilerin kenti terk etmesi üzerine onların boşalttığı boşalan mahalleler yerleşim alanı olarak kullanılmıştır²².

Yönetimde Merkezileşme ve Hükümet Konağı Meselesi

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti, yeni örgütsel araçlarla yönetimi yeniden merkezileştirmek istemiş, ülkenin en ücra köşelerini dahi ulaşılabilir, denetlenebilir ve yönlendirilebilir hale getirmeye çalışmıştır. Bu dönemde merkezi iktidar güçlenirken siyasi iktidar, giderek büyüyen bir yönetici grubunun ellerine kaymıştır. Diğer taraftan toplumu biçimlendirmek, siyasi iktidarı toplumsal alanda hâkim kılmak için farklı türde pek çok vasıtaya başvurmuştur²³. Bu vasıtalar arasında Batı tarzında kentleşme isteği de mevcut olmuş ve yönetimdeki merkezileşmeye bağlı olarak şehirlerin kamusal yapılarında da değişim yaşanmıştır. Böylelikle Batı tarzındaki kent yapısına uygun bir şekilde kent meydanları ve Hükümet Konakları inşa edilmeye başlanmıştır.

Ayıntap'ta 19. yüzyılda görkemli bir hükümet konağının olmadığı, hatta bu durumun imparatorluk yıkılıncaya kadar devam ettiği görülmektedir. Kentte bu dönemde hükümet konağı olarak Eski Saray adıyla bilinen yönetim binası kullanılmaya devam etmiştir. Eski Saray binası, 17. yüzyıl ortalarından beri kent merkezindeki Seng-i Hoşkadem mahallesinde yer alan yönetim binasıdır²⁴. Yapı kompleks bir durum arz etmekle birlikte bünyesinde bidayet mahkemesi, aşar dairesi, belediye, evkaf ve komisyon odaları, hazine, nüfus, zabıta odaları, hapisane gibi kısımları barındırmıştır. Arşiv belgelerine bakıldığında 1880 yılında şehirde bir hükümet konağının varlığı göze çarpmaktadır²⁵. Ancak burada sözü geçen hükümet konağı, Tanzimat reformları neticesinde kentsel yenileşmeye bağlı olarak inşa edilen yeni bir yapı olmadığı gibi muhtemelen öteden beri kent merkezinde bulunan Eski Saray binasıdır.

²² Z. Gül Ünal, "Geleneksel Konut Dokusu ve Gaziantep Evi", *Dünya Kültür Mirasında Gaziantep*, İstanbul 1999, s. 72.

²³ Yasemin Avcı, *Osmanlı Hükümet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1.Basım, İstanbul 2017, s. 22-24.

²⁴ Göğüş, a.e., s.5; Hülya Canbakal, *17.Yüzyılda Ayıntab: Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İletişim Yay., 1. Baskı, İstanbul 2009, s.41.

²⁵ Ayıntab'da ebniye-i miriyeden telgrafhane ittihaz edilen eski mahkeme binası oturulamayacak kadar harap olduğundan bunun on veya on iki bin kuruşa satılarak, elde edilen parayla hükümet dairesinde yeniden telgrafhane inşasının keşfinin yapılması... BOA. ŞD. 2216/57 Lef 1,3.

Resim 1. 17.yüzyıldan beri Ayıntab'da yönetim binası olarak kullanılan Eski Saray²⁶.

Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru gelindiğinde kentte halen Tanzimat'ın getirdiği yeni kent yapılanmasına uygun bir hükümet konağı mevcut değildir²⁷. Bu dönemde nüfusun, dış dünyayla ilişkilerin artması neticesinde yönetim işlerinin de yoğunlaşmaya başlamış, dolayısıyla kamu işlerinin yürütülmesi için Eski Saray binası yeterli gelmemiştir. Bu nedenle kamu işlerini gören daireler başka yapılara kaydırılmaya başlanmıştır. Hatta bedeli karşılığında haneler kiralanmış ve kamu işlerini yürüten bu daireler buralara nakledilmiştir²⁸. Hükümet dairesi olarak kullanılan haneler ise avlu duvarlarından açılan kapılarla birbirlerine bağlanarak hükümet konağı ittihaz edilmeye çalışılmıştır²⁹. Bunun haricinde kentte bulunan otel gibi binalar da hükümet dairesi olarak kullanılmıştır³⁰. Takip eden süreçte Ayıntab hükümet dairesinin, önceki senelerde olduğu üzere kısmen bir otelde, kısmen müteferrik hanelerde bulunmasından dolayı kent merkezindeki Suburcu caddesinde yer alan Kethüdazade Mustafa Ağa'ya ait hane kiralanmak istenmiş, ancak bütçede karşılığı olmadığı için kiralama gerçekleşmemiştir³¹. 1917 yılında ise emlak-ı metrukeden temin edilen bir hanenin, kira bedeli karşılığında hükümet konağı olarak kullanıldığı görülmüştür³². 1920'li yıllarda da bu durumun devam ettiği anlaşılmaktadır. Barsumyan Nazaryan tarafından hazırlanan Ayıntab haritasına göre eski Belediye Hanı (şu anda Şirehan Otel), Yeni Saray olarak adlandırılmıştır³³. Neticede

²⁶ Halil İbrahim Yakar, *II. Abdülhamit Albümlerinde Ayıntab, Rumkale ve Halfeti*, Şehit Kamil Belediyesi Yayınları, Gaziantep 2015, s. 72-73.

²⁷ R. 7 Teşrin-i Sani 1311/M. 19 Kasım 1895 Tarihli bir belgeye göre bu dönemde Ayıntab'da Ermeniler ayaklanmış, neticede silahlı ve silahsız yedi yüz kadar Ermeni tutuklanmıştır. Tutuklulardan altmış beş tanesi hükümet dairesi bünyesindeki hapisanede tutulmuştur. BOA.DH.ŞFR. 184/49; H. 5 Safer 1324/ M. 1 Mart 1906 tarihli bir belgeye göre hükümet dairesi bünyesinde uygun bir yere otuz beş mahkûm kapasiteli kargir bir koğuş inşasının yapılması meselesi gündeme getirilmiştir. BOA. DH.TMIK.S. 62/7, Lef 1.

²⁸ Yıllık yüz yirmi beş lira bedel karşılığında kiralanmış münasip bir yere nakli hususunda... BOA. ML. EEM. 881/52

²⁹ Enç, *Uzun Çarşının Uluları*, s.95.

³⁰ Ayıntab hükümet konağı ittihaz edilen otelin yıllık kirası on yedi bin dört yüz yirmi beş kuruş olup, evvelki hükümet konağı kirasından iki bin yüz elli kuruş fazladır. Bu fazlalığın beş yüz elli kuruşu dahiliye kısmına isabet ettiği halde dört bin beş yüz kuruş sehven istenmiştir. BOA. DH.MB.HPS. 28/65, Lef 2.

³¹ BOA.DH.MBS.HPS. 60/56.

³² BOA. DH. MB. HPS. 20/50, Lef 5.

³³ Gaziantep Kent Arşivi, Envanter No: HRT0050, Barsumyan - Nazaryan Antep Şehir Planı, Ölçek: 1/2.000.

Tanzimat reformları kapsamında gösterişli bir hükûmet konağının yapılması Osmanlı'nın son dönemlerinde hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarında dahi mümkün olmamıştır. Bunun nedeninin ise maddi imkânsızlıklardan kaynaklanmış olması muhtemeldir.

Resim 2. Barsumyan - Nazaryan Antep Şehir Planı

I. Dünya Savaşı Sonrası Ayıntab ve Savaşın Şehrin Fiziki Yapısına Etkileri

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından şehir öncelikle İngilizlerin daha sonra Fransızların işgaline uğramıştır. Ancak özellikle Fransızların işgali süresince şehir tam bir enkaza dönüşmüştür. Fransızların top atışları nedeniyle şehirdeki yapılar ya tamamen ya da kısmen tahrip olmuştur. Kentteki hastane ve çarşı ile okul binaları ve bazı camilerin minareleri yerle bir olmuştur. Yıkılan binalar kullanılamaz hale gelirken, buralardaki araç gereçler de işgalcilerce yağmalanmıştır³⁴. Diğer taraftan hem Fransızlar hem de Ermeniler şehrin etrafındaki üzüm bağlarını sökerek buraları boş tarlalara çevirmişlerdir. Şehrin çevresindeki ağaçlar işgalciler tarafından ısınmak ve siper yapmak için kullanıldığından ağaçlık sahalar tahrip edilmiştir. Bu sahalar daha sonra tarlaya dönüştürülmüştür Müslümanların yaşadığı mahalle ve evler büyük hasara uğramıştır. Yıkılan evlerin taşları işgalciler tarafından siper yapımında kullanılırken tahtaları da yakacak olarak kullanılmıştır³⁵. Sokaklar ise yıkıntılarla dolmuştur. İşgalcilerin kentten çekilmesiyle birlikte savaşın yarattığı tahribat yoğun olarak hissedilmiştir. Şehrin henüz o dönemde yol sorunu çözülemediğinden bu hasarın ortadan kaldırılması gecikmişse de sınır boylarında kalan kentlerin aksine Ayıntab, halkın azmi neticesinde kendi imkânlarıyla yarasını sarmayı başarmıştır³⁶.

³⁴ Hasan Dinçer, "Kurtuluşun Sonra Gaziantep (Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası: Gazi Ayıntab Vilayeti)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX/38 (2019-Bahar/Spring), s.82-90; Enç, *Uzun Çarşının Uluları*, s. 94.

³⁵ Lohânizade Mustafa Nurettin, *Gazi Antep Savunması*, Kastaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1989, s.92.

³⁶ M. Birol Güngör, *Antep Harbi*, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s.378; Enç, *Selamlık Sohbetleri*, s. 231.

Sonuç

19. yüzyılda Tanzimat reformları çerçevesinde hemen her alanda bir yenileşme çabasına giren Osmanlı Devleti, merkezi otoritesini yeniden güçlendirmek ve ülkenin en uzak köşesine götürebilmek adına bazı vasıtalara başvurmuştur. Diğer taraftan bu dönemde dış dünyayla artan ilişkiler neticesinde nüfusun ve ticaret hacminin de artması altyapı sorunları gibi bazı kentsel sorunları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla devlet, iktidarını taşranın en ücra köşesine taşımak ve taşradaki toplumsal, siyasal ve iktisadi yaşamı merkezi iktidarın denetimine almak ve aynı zamanda kentleri yeniden yapılandırmak için belediyeler gibi modern kurumlara ihtiyaç duymuştur. Devlet bu sayede kentlerin alt yapı sorunlarına da çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu dönemde kıt maddi kaynaklara rağmen taşradaki birçok yerde imar faaliyetlerinin yapılmasına önem verilmiştir. Bunun bir örneği de Ayıntab olmuştur. Kentte bir belediye teşkilatının kurulması ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru mümkün olabilmıştır. Bu sayede kentin, yollarının yapılmasından aydınlatılmasına yol döşemelerinden aydınlatılmasına, su ihtiyacının karşılanmasından, fiyatların belirlenmesine kadar birçok hususta belediyeler çalışmalar yapmışlardır. Diğer taraftan Tanzimat reformları kapsamında kentte Batı tipi kent modeline uygun gösterişli yapıların inşasıyla şehrin bayındır hale getirildiği söylenemese de misyonerlerin yaptıkları imar faaliyetlerini de görmezlikten gelinemez. Özellikle şehrin tepelerine yaptırılan hastane, yetimhane, kolej gibi binalar o dönemde kentin silüetini yavaş yavaş değiştirmeye başlamışsa da tam anlamıyla bir Batı tipi kent modeli yaratılamamıştır. Kaldı ki I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi neticesinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile kentin işgal edilmesi, Ayıntab'ın tam bir enkaza dönüşmesine neden olmuştur. İşgalin sona ermesinden sonra kent, gelişime açık bir yapı sergilemekle birlikte kendi çabalarıyla kısa sürede ayağa kalkabilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

DH.MB.HPS. (*Dahiliye Nezareti Mebâni-i Emîriye ve Hapishaneler İdaresi Evrakı*) 20/50; 28/65; 60/56.

DH.ŞFR. (*Dâhiliye Şifre*) 184/49

DH.TMIK.S. (*Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelât ve Islahât Komisyonu Evrakı Islahât*) 62/7

ML. EEM. (*Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti*) 881/52

ŞD. (*Şura-yı Devlet*) 2216/57.

Gaziantep Kent Arşivi

Envanter No: HRT0050.

Telif Eserler

Avcı, Yasemin, *Osmanlı Hükümet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1.Basım, İstanbul 2017.

Barlas, Uğur, "Gaziantep Belediyesi Tarihi", *Gaziantep Kültür Dergisi*, C. 3, S. 135, Haziran 1960, s.11-22.

Bozkurt, Nebi, "Deri", *TDVİA*, C.9, İstanbul 1994, s.174-175.

Canbakal, Hülya, *17.Yüzyılda Ayıntâb: Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2009.

Diñer, Hasan, "Kurtuluştan Sonra Gaziantep (Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası: Gazi Ayıntab Vilayeti)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX/38 (2019-Bahar/Spring), s.75-97.

Enç, Mithat, *Selamlık Sohbetleri*, Ötüken Neşriyat, 3. Basım, İstanbul 2017.

-----, *Uzun Çarşının Uluları*, Ötüken Neşriyat, 12. Basım, İstanbul 2017.

Göğüş, M. Oğuz "İlk Belediye Binası Neresi İdi?" , *Gaziantep'i Tanıtıyoruz Dergisi*, S.7, 15 Kasım 1962, s.1-28.

Kinneir, John Macdonald, *Journey Through Asia Minor, Armenia, and Koordistan in the Years 1813 and 1814: With Remarks on the Marches of Alexander and Retreat of the Ten Thousand*, London, 1818, s.558.

Kopar, Metin, *Küllerinden Doğan Bir Şehir Gaziantep (1923-1950)*, Gece Akademi, Ankara 2019.

Lohânizade Mustafa Nurettin, *Gazi Antep Savunması*, Kastaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1989.

Ortaylı, İlber, "Belediye", *DİA* 5, İstanbul 1992, s.398-402.

Özdeğer, Hüseyin, "Gaziantep", *DİA* 13, İstanbul 1996, s. 466-469.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri IV: Şehremaneti'nin Kuruluşu ve Şehremaneti Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, S.3, (Mayıs 1996), s.75-82.

-----, "Yerel Yönetim Metinleri VI:1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri ", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, S.5, Eylül 1996, s.89-103.

-
- Taşkın, Faruk, “Antep’te Bir Misyoner Üniversitesi: Merkezi Türkiye Koleji”, *History Studies* 4/4, 2012, s. 415-431.
- Ünal, Z. Gül, “Geleneksel Konut Dokusu ve Gaziantep Evi”, *Dünya Kültür Mirasında Gaziantep*, İstanbul 1999, s. 72-84.
- Yakar, Halil İbrahim, *II. Abdülhamit Albümlerinde Ayıntab, Rumkale ve Halfeti*, Şehit Kamil Belediyesi Yayınları, Gaziantep 2015.
- Yıldırım, Esra Gürbüz -Gülen Çağdaş, “Gaziantep Geleneksel Mimari Dokusunun Sosyo-Kültürel Bağlamda Mekân Dizimsel Analizi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/2, 2018, s.508-532.
-